

מירי ושלמה וענת דברת, חברי פרופ' צבי אקשטיין, מכובדי כולם. אני רוצה להגיד משהו קטן ולא פורמלי: זה היה מוצא חן בעיני אהרון. המקום הזה, האנשים האלה, המכון הזה, ובגלל שהוא היה ארגונינאי חם וחכם ועם הומור שידע מה הוא שווה, זה היה ממש מוצא חן בעיניו שהמכון הזה הוא על שמו. הוא היה יושב פה כמו טווס שמח, ומחבק את כולנו, ואחר כך היינו הולכים אליו והוא היה מוציא מחבת ברזל כבדה ועושה לכולנו סטייקים ענקיים כדי לחגוג את האירוע. שלמה, אם יש דבר כזה גן עדן, אז אבא שלך ואבא שלי יושבים שם עכשיו, מסתכלים למטה, ואהרון אומר, "נו טומי, איך אתה מסביר את זה שלי כבר יש מכון על שמי ולך עוד אין...."

באוגוסט 2011, לפני פחות משלוש שנים, מינה ראש הממשלה דאז והיום, בנימין נתניהו ועדה ציבורית בעקבות מחאת האוהלים של אותו קיץ. הוועדה מנתה 14 חברים, שני שרים – לימור לבנת ומיכאל איתן – מונו למשקיפים מטעם הממשלה, ובראש הוועדה הועמד כלכלן בעל שם, איש מוכשר להפליא וחבר טוב של צביקה אקשטיין ושלי – פרופ' מנואל טרכטנברג. בכתב המינוי שלה היו לוועדה חמישה תחומים: הצעות לשינוי סדר העדיפויות בישראל, שינוי תמהיל תשלומי המיסים, הנגשת השירותים החברתיים, הגברת התחרות במשק והורדת מחירי הדיור. הוועדה ישבה לעבוד במרץ והסיפור מוכר כך שלא אחזור אליו, אבל אזרחי ישראל לא היו כנראה מודעים לעובדה שבאותו זמן בדיוק היתה בישראל קבוצה נוספת של אנשים, שמונתה לעסוק בדיוק באותם תחומים, והבעיה היחידה שלה היתה שהיא לא האמינה ביכולתה להגיע למסקנות טובות כמו של ועדת טרכטנברג.

הקבוצה הזו קרויה - ממשלת ישראל.

כי עם כל הכבוד לוועדת טרכטנברג מה שקרה באמת הוא שממשלת ישראל עשתה

out-sourcing לג'וב של עצמה.

הרי מהו תפקידה הראשון, העיקרי המרכזי של הממשלה? לקבוע סדר עדיפויות לאומי. בשביל זה היא נבחרת, על זה היא נבחרת! זה כל הרעיון בדמוקרטיה. כל המפלגות מציגות בפני הבוחר את סדר העדיפויות שלהן, את התפיסה העקרונית שלהן לגבי מה חשוב יותר ומה חשוב פחות. כל שאלות היסוד מונחות מראש: קפיטליזם או סוציאליזם, שלום או מלחמה, לימודי ליבה או לימודי קודש, מדינה יהודית או מדינה דמוקרטית, כל אחד זכאי לבחירה שלו, לעמדה שלו, הכל – או כמעט הכל – לגיטימי, והכל מונח שם מראש. אתה האזרח, את קם ביום הבוחר, הולך ושם בקלפי את הפתק שמבטא את העמדה הכי קרובה להשקפת עולמך. זה בדיוק – אבל בדיוק – משמעות המושג סדר עדיפויות לאומי. עד שממשלת ישראל הסתכלה על ההפגנות בשדרות רוטשילד בתל אביב – שהיו ההפגנות הכי יפות והכי אמיתיות שראיתי - אני הייתי שם, אני צמחתי משם כפוליטיקאי ואני אומר לכם שההפגנות האלה לא היו של מפונקים, ולא היו של מתלוננים סידרתיים, הן ביטאו משהו עמוק ומדויק ונכון. והממשלה הסתכלה על המפגינים ואמרה להם, "נכון, אתם צודקים, אנחנו באמת לא כשירים ולא ראויים לקבוע סדר עדיפויות לאומי, זה גדול עלינו, אנחנו צריכים לקחת מישור אובייקטיבי שיעשה את זה. אנחנו צריכים מומחים. אנחנו צריכים את ממשלת הפילוסופים של אפלטון שתבוא ותגיד לנו איך המדינה צריכה להיות מנוהלת."

שזה רעיון כל כך יפה, כל כך מושך את העין, שאיש לא עצר ושאל את עצמו איך זה שנותנים לאנשים שלא נבחרו מעולם לנהל את סדר העדיפויות הלאומי. אני רוצה להזכיר לכם שוועדת טרכטנברג, בין השאר, המליצה לקצץ בתקציב הבטחון ולהעביר את הכסף לשירותים החברתיים.

אני משתמש בדוגמא הזו דווקא מפני שגם אני מאמין שהגיע הזמן לקצץ בתקציב הבטחון ולהעביר את הכסף לשירותים החברתיים - נאבקתי על זה בעבר ואאבק על זה עוד יותר בעתיד - אבל אני צריך גם לשאת באחריות על זה. אני חבר בקבינט הבטחוני, אני מדווח על כל מפת האיומים, על מה עושה החיזבאללה, מה עושה החמאס, מה קורה עם פינוי הנשק הכימי בסוריה ואיזה ארגונים של הג'יהאד העולמי פועלים בסיני. אם נקצץ את תקציב הבטחון ומחר תפרוץ מלחמת לבנון השלישית ושוב הימ"חים יהיו ריקים והטנקים לא יתניעו, אז אהיה אחד מהאנשים שיובאו בפני ועדת החקירה הממלכתית שתקום וכמקובל בישראל ראשינו ייערפו בכיכר העיר.

אבל לרוב חברי ועדת טרכטנברג אפילו לא היה את הסיווג הבטחוני המתאים. חברת הוועדה פרופ' פנינה קליין, מבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר אילן, היא אשת חינוך נערצת וכלת פרס ישראל לחקר החינוך, אבל היא קבעה בעצם שאפשר להוריד את רמת הכוונות מול החיזבאללה, ואיש לא חשב שיש בזה משהו בעייתי או לא נכון. זה נראה לכולם סביר לגמרי. בדיוק כמו שנראה היה לכולם סביר לגמרי ששני האנשים היחידים שכן היה להם סיווג מתאים, השרים לבנת ואיתן, היו רק משקיפים בוועדה והיו נטולים כל סמכות רשמית.

למה? מפני שכבר כמה שנים כולנו עוברים תהליך איטי שבו אומרים לנו שפוליטיקאים זה נחמד, אבל הם לא אנשים רציניים ואסור לנו לסמוך עליהם בעניינים רציניים. מדובר הרי באנשים שבכל פעם שנתנו להם לנהל משהו, קרה אסון. רק בשנים האחרונות ראש ממשלה, נשיא, שר פנים, שר אוצר, שר בריאות ושר משפטים הורשעו בפלילים. בין לבין קיבלנו את מלחמת לבנון השנייה ואת משבר הדיוור, נשפכו מיליארדים על הרכבת התחתית שלא נבנתה בתל אביב, ומערכת החינוך צנחה מהמקום הראשון בעולם לאחד המקומות האחרונים. למה, כי הפוליטיקאים שלנו לא באמת עובדים בלנהל את העסק, הם עסוקים מדי בלהיות פוליטיקאים.

אני לא כופר בתיאור המצב הזה, אבל יש איתו בעיה קטנה. כל האפשרויות האחרות הן התקפה ישירה על הרעיון הדמוקרטי. כן, יש פוליטיקאים טיפשים, יש פוליטיקאים חסרי יכולת, יש פוליטיקאים חסרי עמוד שדרה וחלשים, אבל מה לעשות, ככה עובדת דמוקרטיה. זה מה שאמרו לנו ג'ון סטיוארט מיל ואדמונד ברק - אם הציבור בחר בהם, הם אלה שנבחרו.

יש שני מקומות בציבוריות הישראלית שהסתכלו בשנים האחרונות על הפוליטיקאים ואמרו לעצמם, "הם חבר'ה נחמדים, אבל למשול - זה גדול עליהם. הם פוליטיים מדי, חפיפניקים מדי, מושחתים מדי ועסוקים רק בפריימריז הקרובים במקום בטובת האומה."

שני הגופים הם: בית המשפט העליון של אהרון ברק וממשיכיו, מייסדי אסכולת "האקטיביזם השיפוטי", ואגף התקציבים באוצר בתקופה שבה ניהלו אותו אהרון פוגל ואחריו אורי יוגב. יש עשרות - אם לא מאות - דוגמאות שונות לתהליך ההשתלטות - ויש כאלו שיגידו ההשתלטות העוינת - של שני הגופים האלה תחילה על השיח הפוליטי ולאחר מכן על עולם קבלת ההחלטות.

הנה דוגמא אחת, לא ידועה במיוחד, לא מתוקשרת במיוחד, בג"ץ מספר 8397/06 ווסר נגד שר הבטחון. בבג"ץ הזה פוסקת נשיאת בית המשפט העליון דורית בייניש שהיא מחייבת את המדינה למגן את מוסדות החינוך ביישובי עוטף עזה בשיטה הקרויה "המיגון המלא", ולא בשיטת "המרחבים המוגנים". טכנית מדובר ב-800 מבנים בעוטף עזה שבית המשפט הורה למדינה לבנות להם גג מוגן בגלל הקסאמים.

זה נשמע הדבר הכי הגיוני בעולם. מדובר בגני ילדים ובתי ספר, ואם ייפול עליהם קסאם ולא יהיה להם גג מוגן, ילדים עלולים למות. איך אפשר בעצם לא לפסוק כך?

אני לא אומר שזה לא נכון או כן נכון, אני רוצה רק להסב את תשומת לבכם לעובדה אחת: הפסיקה הזו מתערבת באופן ישיר בשני נושאים: בתפיסת הבטחון של מדינת ישראל, ובתקציב המדינה. בית המשפט אמר בעצם, קחו כסף מתקציב המדינה, תעבירו אותו ממה שנראה לכם חשוב, למה שנראה לנו חשוב. אנחנו לא יודעים מה תכננתם לעשות איתו, אבל אנחנו כן יודעים להגיד לכם מה הדבר הכי נכון לעשות איתו. אנחנו יודעים מה צריך להיות סדר העדיפויות!

עכשיו בואו נניח שהמדינה היתה קצת יותר לעומתית, מה היא היתה יכולה להגיד? היא היתה יכולה להגיד, אין בעיה, אנחנו ניקח את הכסף שתכננו להוציא על תרופות מצילות חיים לחולי סרטן, או את הכסף שתכננו לשים לתיקון כבישים "אדומים" שגורמים להרבה יותר הרוגים בשנה מאשר הקסאמים, ונעביר אותו למיגון גגות בעוטף עזה. מה לעשות, אין לנו ברירה, בג"ץ הכריח אותנו. המדינה לא עשתה את זה כמובן והיא גם לא ניסתה להתמודד עם המחשבה המקופלת מאחורי הפסיקה, המחשבה שאומרת: "הפוליטיקאים האלה הרי מבזבזים את כספי המדינה על שטויות, נותנים חוזים במאות מיליונים לכל מני חברי מרכז, הם מושחתים, הם לא יעילים, אין להם מושג איך לנהל את המדינה, לא ייגרם שום נזק אם נכריח אותם להוציא חלק מהכסף הזה על מטרות חשובות באמת..." במילים אחרות, צריך היה שניים לטנגו הזה. בית המשפט - שהחליט לקחת אחריות, והמדינה -

ששמחה להתנער מן האחריות.

אגף התקציבים של משרד האוצר הגיע לאותן תוצאות אבל בשיטות אחרות. צריך להדגיש שאני מדבר כמובן על אגף התקציבים בתקופות אחרות, הרי לא יעלה על הדעת שגם בימים אלה יש באוצר פקיד או איש מקצוע שחושב שהוא מבין בכלכלה יותר מהשר הממונה....

דוגמא מהירה היא הרכבת. הנה אגדה שהיתה באמת באגף התקציבים. במשך שנים ממשלות ישראל רצו רכבת. זה מסוג הדברים ששרים וראשי ממשלות אוהבים. זה ממשי, זה אמיתי, זו התגלמות של הציונות המעשית במיטבה. רק שבאגף התקציבים חשבו שהרכבת היא בזבז כסף. איש לא אמר זאת כמובן, איש לא התווכח עם השרים, רק נוצרו בכל פעם בעיות בירוקרטיות אחרות. בשנות התשעים גבר הלחץ הממשלתי ואז באורח פלא, העביר הסגן הממונה באגף התקציבים את כל פיתוח הרכבות בישראל - לרשות הנמלים. הוא עשה את זה משתי סיבות: הראשונה היא שיש סיכוי שיום אחד יפותחו רכבות אמפיביות שיודעות גם לשוט בים. השניה היא שרשות הנמלים היתה ידועה כגוף מסורבל עם אפס יכולת ביצוע, וכל התוכניות שהוגשו לה נעלמו מיד ולא נמצאו עד היום.

אז למה בכל זאת יש לנו רכבת? כי בשנת 2002 מונה לראש אגף התקציבים אורי יוגב, שדווקא מאוד אוהב רכבות, ותוך שנה לא רק שהוקמה חברת רכבת ישראל, אלא שגם בשיא תקופת הקיצוצים הגדולה של תקציב 2003, נתגלו איכשהו בתקציב המדינה לא פחות מ-20 מיליארד שקל שהוקדשו לבניית רכבת ישראל החדשה שמסיעה היום לא פחות מ-40 מיליון נוסעים בשנה ומשנעת 20 אלף טון משא בכל יום. החלטות הממשלה, אני רוצה להזכיר, לא באמת השתנו. כל מה שהשתנה הוא תפיסת אגף התקציבים את נושא התחבורה בישראל.

האם זה אומר שבאגף התקציבים של האוצר עובדים אנשים שהדמוקרטיה לא יקרה לליבם? חס וחלילה. אחרי שנה של עבודה מאומצת איתם אני רוצה להעיד שפגשתי שם כמה מהאנשים הטובים ביותר, האכפתיים והציונים ביותר שהכרתי מעודי. אלא שדווקא בגלל זה, דווקא בגלל האכפתיות והמסירות, הם אומרים לעצמם שסדר עדיפויות לאומי הוא עסק רציני מדי מכדי שיפקירו אותו בידי אנשים קצרי ראות כמו הפוליטיקאים. זהו כספו של הציבור, ואסור לבזבז אותו על האינטרסים הצרים של אנשים שצריכים להבחר מחדש בטווחי זמן קצרים הרבה יותר ממה שפועלת הכלכלה, ולפיכך מעדיפים תמיד לעשות החלטות פופולאריות וקצרות טווח, במקום לחשוב מה באמת טוב לאזרחי ישראל ולכלכלת ישראל.

אני מקווה שהרעיון הזה לא משכנע אתכם יותר מדי, מפני שאחד מעקרי המדיניות שלי, ושל יש עתיד, הוא הנסיון להחזיר למדינה את ריבונותה. למעשה החזון היסודי הזה – שובה של הריבונות הישראלית – הוא החוט המקשר בין כל הפעילויות שלנו. זהו ה'קוֹרָה טָה אִיפְסוֹם' – ההכרח לרפא את עצמנו – שהבאנו לשולחן הלאומי.

כל מה שאנחנו עושים חוזר למקום הזה. השיוויון בנטל – שעבר בכנסת בשבוע שעבר – חשוב בגלל גיוס החרדים ויציאתם לעבודה, אבל הוא חשוב עוד יותר מפני שהריבון התייצב בפני אזרחיו ואמר להם, "אני מחליט". זה תפקידי, ואיני משתמט ממנו. גם שינוי שיטת הממשל שהובלנו הוא חלק מזה, מפני ששיטת הממשל היא תמיד איזון עדין בין הייצוגיות למשילות ואנחנו איבדנו את האיזון הזה. כל המיעוטים, כל הזרמים וכל הרעיונות היו מיוצגים בכנסת ובממשלה, ובמקום לעבוד ביחד שיתקו אחד את השני, כך שהחלטנו לעשות מעשה והזזנו את הסקאלה – דרך העלאת אחוז החסימה והגברת יציבות הממשלה – כדי להרוויח יותר משילות על חשבון הייצוגיות ואיפשרנו לריבון לחזור לעבוד. הממשלה צריכה לקבוע סדרי עדיפויות, לקבוע את תמהיל המיסים, להחליט מה כיוון המשק ומהי תפיסת הבטחון שלנו. אין אף גוף אחר שרשאי או יכול לעשות זאת. לא אם אנחנו רוצים לחיות בדמוקרטיה אמיתית, שהיא לא רק פלורליסטית אלא גם מתפקדת.

אחרי שנה בממשלה אני יודע היום שבית המשפט וגם אגף התקציבים לא באמת רצו למלא את תפקידה של הממשלה. אין לי טענה לא נגד בית המשפט העליון – שאני מגדולי חסידיו, בעיקר בעידן המרסן של כבוד השופט גרוניס, ויש עתיד תלחם בכל נסיון לצמצם את גבולות סמכותו – ובוודאי לא נגד אגף התקציבים שאיתו אני עובד על בסיס יומי. בטבע כל ואקום סופו להתמלא, והם נכנסו לתוך ואקום מנהיגותי וערכי כמעט בלתי-ברירה, מפני שהם אנשים אחראים שהאמינו בכל ליבם שהם מצילים את המדינה מעצמה. אני חושב שהם ישמחו להחזיר את המנדט הזה לבעליו החוקיים.

כדי שזה יקרה אנחנו מובילים עכשיו תהליך ארוך, סבלני אבל נחוץ, שבו נכנסים לפוליטיקה הישראלית שחקנים חדשים, ערכיים, שמוכנים לקחת אחריות גם על הנושאים הקשים ביותר בחברה

הישראלית ולפעול למען טובת הציבור ולא למען עצמם.
במקביל אנחנו צריכים ליצור פה ביחד שיח חדש. שיח של ערכים, שלא מבוסס על כותרות של שורה אחת אלא על הבנת המורכבות של הנושאים הגדולים המרכיבים את חיינו. שיח שבנוי על ניתוח ולא על עימות, על ההבנה שפשרה אינה חולשה אלא כוח, שמבוסס על עובדות, שהוא ארוך טווח וסבילי ופועל למען האזרחים ולא על חשבונם.

וכאן אתם נכנסים לתמונה.
כאן נכנס המכון הזה ואמור למלא תפקיד. בעבר היתה מטרתם של מכונים דומים לאסוף את המידע החסר למקבלי ההחלטות ולהציג להם אותו באופן שישירת את האינטרסים הלאומיים. אני חושב שהמכון הזה מוקם ברגע שבו האנושות כולה משנה את תפיסתה לגבי השאלה "מהו ידע". מפני שבמשך כל ההיסטוריה האנושית, הבעיה היתה איסוף המידע, היום הבעיה היא הברירה מתוך השטף האינסופי, הבלתי נתפס, של הידע הקיים.
השטף הזה גרם לנו לפרידה מצערת, מכאיבה, מרעיון שליווה את האנושות כמעט מאז ימי המערות. הרעיון שאם נשלט בכל הידע הוא יאפשר לנו לקבל החלטות טובות יותר שיתבססו על אינפורמציה ולא על משאלות לב או על מבנה האישיות שלנו.
השנים האחרונות הוכיחו שזה לא המצב. שטף המידע האינטרנטי, שהניח את כל הידע האנושי בקצה האצבע שלנו, לא גרם לנו לקבל החלטות טובות יותר, אלא להיפך. הוא איפשר לכל אדם למצוא בדיוק את האינפורמציה שהתאימה לדיעות שאיתן הוא בא מהבית. הסוציאליסטים קיבלו עולם ידע סוציאליסטי, הקפיטליסטים עולם ידע קפיטליסטי, הפארנאידים קיבלו בלי סוף הוכחות שלעולם תהיה פה מלחמה, התמימים קיבלו מיליון אתרים שהוכיחו שגם הצד השני רוצה שלום.
בנושאים הכלכליים זה אפילו בולט יותר. יש מתח אינהרנטי בכלכלה בין הנתונים לבני האדם. בשורה של נושאים מרכזיים – אי השוויון בין עניים לעשירים, גיל הפנסיה, ייצוא הגז, תמהיל המיסים, הצמיחה – יש עימות מתמיד בין הרציונלי לבין האנושי, בין גיליון האקסל לזקנה במסדרון, בין הרכבת לאילת לשיקום בית החולים הדסה. הנושאים האלה אינם מתמטיים. הם הופכי קרביים ושוברי לב ומורכבים ודרושים לנו חוקרים רציניים שמוכנים להתמודד איתם מתוך יושר אינטלקטואלי, ופוליטיקאים שמוכנים לקחת החלטות קשות.
וזה יהיה המבחן שלכם ושלנו בעידן החדש. אין בחדר הזה אף אדם שאין לו מחשבות ותחושות ותפיסות עולם, אבל המבחן שלכם הוא להציג אלטרנטיבות – קודם בפני עצמכם, ואחר כך בפני מקבלי ההחלטות. כדי להפוך למגדלור הכלכלי שהמכון הזה יכול וצריך להיות אתם צריכים להכיר בכך שהפוליטיקאים נבחרו כדי ליישם תפיסת עולם מסוימת. זהו אינו עולם אובייקטיבי אלא סובייקטיבי, והאתגר העומד בפניכם הוא להתמודד עם הסובייקטיביות הזו. אם אנחנו טועים, תוכיחו לנו שאנחנו טועים. אם אנחנו רק חושבים אחרת – בואו נתווכח. זה יאפשר לכם – ולנו – לעשות את הדבר שנמנענו במשך שנים לעשות: לקחת אחריות.
תודה רבה.